

Miljenko Odrlijin
BITI BRAĆA: ZADAĆA I IZAZOV
Varijacije na temu bratstvo u knjizi Postanka
To be brothers: task and challenge.
Variations on the theme of brotherhood in the book of genesis

UDK: 27-242.5:2-423.3/4
173.7

Pregledni znanstveni rad
Primljeno: 10/2015.

Sažetak

Biblijsko razmišljanje na temu bratskih odnosa počinje u Starom zavjetu na pragmatičan način pripoviješću o tragičnom slučaju Kajina i Abela (Post 4). Kasnije se na različite načine, u više navrata, ponavlja u zgodama i nezgodama patrijarha. Najtipičniji su slučajevi oni koji se odnose na Abrahamove sinove: Jišmela i Izaka (Post 21), na Izakove sinove blizance: Ezava i Jakova (Post 25; 27; 32-33), na Jakovljeve sinove Josipa i njegovu braću (Post 37-50). No kakav se pojam bratskih odnosa promovira u ovim pripovijestima? Mogu li se odgonetnuti tipični motivi za te i takve pripovijesti? Koja je uloga njihova ponavljanja i eventualnih promjena?

Ključne riječi: *Kajin, Abel, brat, bližnji, sukob, dijalog.*

1. BRAĆA

1.1. *Brat kao "pridodan"*

Rođenje drugog sina u jednoj obitelji "stavlja u pogon" bratstvo. Čini se da je ipak bolji izraz "ostvaruje" bratstvo jer bratstvo, osim anagrafske činjenice, treba osobni izbor koji se sastoji

u tome da ja prihvaćam drugoga kao brata. Ovo se, na poseban način, očituje u pripovijesti o Kajinu i Abelu. Abelov identitet i njegova uloga već su upisani u njegovu imenu (*hebel*), što zapravo i nije neko ime, niti oznaka za “brata” (Post 4, 2). Abel, zapravo, biva “pridodan” (r. 2; *jsf*)¹ kao brat Kajinu, po čemu njegova sama egzistencija postaje uključivi zahtjev da bude prihvaćen kao brat. Kao da bi onaj tko je *hebel*, koji je inače nestalan i prolazan kao dim i magla, mogao steći trajnost upravo u trenutku kada biva priznat i prihvaćen kao brat.

Ako proširimo smisao pripovijesti od onog koji se odnosi na malu obiteljsku jezgru do onog o općem čovječanstvu, izgleda da nam tekst o Kajinu i Abelu sugerira da zapravo čovjeku nije dovoljno samo biti postavljen u svijet. U tom je trenutku čovjek *hebel*, projekt i apel, ali može se učvršćivati malo pomalo kako biva prihvaćen kao brat koji ostvaruje svoju osobnost u zajednici s braćom.²

Budući da čovjek raste i ostvaruje se u susretu s drugim, uništiti bratski odnos znači utisnuti znak nesavršenosti u određene osobe. Ovu čežnju u potrazi za izgubljenim bratom nalazimo npr. kod Izaka koji zbog majčinih makinacija biva lišen nazočnosti starijeg brata Jišmaela (Post 21, 8-14). Kojekakve promjene i Izakov izbor kao da svjedoče na neki način o njegovu nemiru i potrazi za starijim bratom. Izgleda da se Izakovo samoostvarenje dogodilo tek po uklapanju dodatka koji su podsjećali na Jišmaela. Tako npr. izbor da boravi blizu zdenca Lahaj Roja (Post 24, 62; 25, 11) podsjeća na navještaj Jišmaelova rođenja, što se dogodilo u vrijeme Hagarina susreta s anđelom Gospodnjim kod istog zdenca (Post 16, 11- 14). Prednost koju je Izak davao svome sinu Ezavu nije bila zato što je ovaj bio prvorođeni, već je izričito vezana za sinovo zanimanje, jer je on poput Jišmaela bio ljubitelj otvorenih prostora i lova (Post

¹ S ovog stajališta gledano, značajan je i slučaj Josipov. On, zapravo, nosi u svom imenu upisan isti korijen *jsf* što ga na neki način definira kao “pridodanog” starijoj braći koji su, uostalom, sinovi jedne druge žene. On biva prema tome pridodan jednoj već postojećoj obiteljskoj skupini i njegovom pojavom započinje jedan dugi i mukotrpan proces izgradnje bratstva.

² Ista stvar vrijedi i za Kajina. Njegovo se ime pojavljuje u ulomku 13 puta, što mu na neki način pridodaje znak nesavršenosti (Čitatelj bi, naime, očekivao da se Kajinovo ime ponovi 14 puta u skladu s umnažanjem broja 7). Izgleda kao da bi odnos s “bratom” (termin koji se pojavljuje u tekstu 7 puta) mogao ili trebao dopuniti ono što u Kajinu ostaje manjkavo, što mu nedostaje da dosegne savršenstvo.

25, 27). Zapravo, nije slučajna Ezavova odluka da oženi jednu Jišmaelovu kćer, a Post 28, 6-9 precizira da je takav izbor bio odgovor na Izakovu želju³.

1.2. *Brat kao drukčiji*

Bratstvo traži i pretpostavlja postupak prihvaćanja jer drugi, u trenutku kada biva pridodan, izaziva, potiče i iznenađuje, a sve to zbog svoje različitosti.

Nesličnost prvog para (prve dvojice) braće obilježena je na uzoran način s malo, ali vrlo učinkovitih poteza. Prva se razlika odnosi na posebnu majčinsku ljubav koja je potpuno fokusirana na njezina prvorodjenca (Post 4, 1). Druga se odnosi na zanimanje i, prema tome, usklađeni stil života: "Abel postane stočar, a Kajin zemljoradnik" (Post 4, 2). Upravo o tome kasnije ovisi razlika u kulturnim prinosima Gospodinu jer je svatko prinio ono što proizvodi. Abel prvine svoje stoke, sve po izbor pretilinu, a Kajin zemaljske plodove (4, 3-4). I na kraju, iako su oba prinosa nazvana istim imenom, onaj Abelov Bog je "pogledao" (4, 4-5). Usto, Božje se odobrenje ne odnosi samo na prinose, već i na same prinositelje: Jahve "pogleda" Abela, ali ne i Kajina. Isti oblici nesličnosti mogu se naći i u drugim primjerima koji govore o ostalim bratskim parovima. Tako npr. opis blizanaca Ezava i Jakova u trenutku rođenja pomaže razumjeti i različitosti njihovih karaktera. Prvome je ime dano po vanjskom izgledu, a drugom po njegovu djelovanju (Post 25, 2-26). Biti "crvenkast i runjav" upućuje na nešto zemaljsko, grubo, neukročeno, divlje u Ezavovu karakteru, dok Jakov svojim "držanjem pete" bratu blizancu očituje želju za osvajanjem i zamjenom drugoga pod svaku cijenu. Uostalom, Ezav je runjav, a Jakov bez dlaka (Post 27, 11). Braća se bave različitim djelatnostima: Ezav je ljubitelj otvorenih prostora i lova, dok se Jakov više posvećuje kućanskim poslovima (Post 25, 2.) I, konačno, očeva naklonost bila je rezervirana za Ezava, dok je Jakov bio majčin miljenik (Post 25, 28).

Što se pak Josipa tiče, nadasve je posebna očeva ljubav ta koja ga je razlikovala, a u isto vrijeme udaljavala od braće koja nisu uživala tu istu očinsku ljubav (Post 37, 3). Iako razlike, bilo da se tiču kulture ili rada, bilo naklonosti Božje ili roditeljske,

³ Vidi A.WENIN, *Dalla udienza alla speranza: cammini di umanizzazione nelle Scritture*, Magnano 2005., str. 42.43.

mogu obogatiti odnose i biti poticaj za osobni rast i razvoj, izgleda da biblijska izvješća nastoje pokazati kako, zapravo, takva razlika često biva loše življena i da postoji razlog sukoba i prekida odnosa. Bližnji naime, umjesto da postane brat, postaje protivnik, konkurencija, suparnik.

1.3. *Brat kao suparnik*

U pripovijesti o Ezavu i Jakovu različitost i konfliktnost ističu se posebno zbog toga jer su na strateški način postavljene u pozadinu poslovične jednakosti kao što je slučaj blizanaca.

Malo neobično, naime, obostrano je neprijateljstvo kao urezano u samu narav ove braće od trenutka kada je gotovo idealno ucijepljeno u majčinoj utrobi (“djeca su se sudarala”). Glagol sadržava u sebi jedan jaki prijelaz, jer polazeći od značenja “slomiti”, “razbiti u komade” (usp. Suci 9, 53; Ps 74, 14; Iz 58, 6), završava tako da označava tlačenje i različite oblike zlostavljanja (usp. Suci 10, 8; Pnz 28, 33).

Štoviše, urođena borbenost blizanaca biva potvrđena svečano u Božjem proročanstvu (Post 25, 23). Paralelni raspored elemenata nazočnih u dva dijela proroštva stavlja u prvi plan glagol “rastaviti”, “odijeliti”⁴. Proroštvo ne nalazi ništa odgovarajućeg i nastoji izraziti prvotno obilježje toga bratskog odnosa. Ono, na kraju, precizira da je čimbenik koji uzrokuje neuravnoteženost u odnosu u nasljedstvu jedna vrsta prevlasti jednog nad drugim, što je u suprotnosti s očekivanom ravnopravnošću. Na poseban način proroštvo govori o ropskom položaju starijega brata, što je u očitoj suprotnosti s tradicionalnim redom u nasljedstvu: “Dva su svijeta u utrobi tvojoj; dva će se naroda iz tvoga krila odijeliti. Narod će nad narodom gospodovati, stariji će služiti mlađemu” (Post 25, 23).

U trenutku poroda (r. 26) Jakovljevo držanje Ezava za petu dodatno potvrđuje svu složenost i dvosmislenost toga posebnog bratskog odnosa. S jedne strane, dvojica su blizanaca sjedinjeni i međusobno povezani, jer se Jakov, kako bilo da bilo, rađa kao Ezavov brat (“njegov brat”), a u isto vrijeme već su suparnici, budući da jedan hvata i zadržava drugoga kao da mu želi oduzeti mjesto, pravo na prvorodstvo i odgovarajući blagoslov. Ovo traženje ostvaruje se poslije u životu blizanaca u dva navrata (Post 25,

⁴ Glagol se također upotrebljava za rastavu dobrih prijatelja. Usp. Izr 16,28; 17,9.

29-34, 27, 1-40). Pomalo ironično, međutim, nastojanje za dobivanje očeva blagoslova riješit će se više u najavi podjele i u svađi unutar obitelji, nego u samom blagoslovu. Blagoslov namijenjen Jakovu podrazumijeva da se narodi moraju uslužno prostrijeti pred njim, a on mora postati gospodar nad svojom braćom i onaj tko ga bude proklinjao, bit će proklet.⁵

Konfliktnost se vraća kao jedan bitan motiv u bratske odnose⁶. I dok se sukob između Ezava i Jakova događa zbog prvorođstva, onaj između Kajina i Abela uzrokovan je različitim Božjim prijemom, dok je pak onaj između Josipa i braće u načelu uzrokovan različitom očinskom ljubavlju prema svojim sinovima. Osim ovih posebnih razloga za bratske sukobe, čini se da bi se moglo izdvojiti jedan koji se odnosi na sve; zavist, želja jednog brata koju je teško ukrotiti, a ona je u biti želja za posjedovanjem imanja koje pripada drugom.⁷

SUKOB

Da bi se što bolje moglo razumjeti ova biblijska izvješća, potrebno je vidjeti kako se u istim izvješćima artikulira sukob među braćom. U ovim se tipičnim pričama mogu raspoznati neki dijelovi koji se, na ovaj ili onaj način, ponavljaju. Radi se o nedostatku riječi, o nasilju u kojem se primjećuje želja za uništenjem drugoga i rastavljanju od njega ili pak o nemogućnosti podnošenja same nazočnosti blišnjega.

1.4. *Nedostatak razgovora*

Prekid osobnog odnosa očituje se najprije u trenutku kada se bližnji više ne smatra sugovornikom. Stajati jedan nasuprot drugome znači zapravo suočiti se i na razini riječi, mišljenja i verbalno očitovanim osjećajima. Nedostatak komunikacije među braćom motiv je koji se ponavlja često posebno u obiteljima, pa i onima izvan Biblije.

⁵ Vidi G. W. COATS, "Strife without Reconciliation: A Narrative Theme in The Jakob Traditions", u R. Albertz, u *Werden und Wirken des Alten Testaments, Festschrift für Claus Westermann zum 70. Geburtstag*, Göttingen 1980, str. 98.

⁶ Po COATSU "*Strife without Reconciliation*", str.83, obiteljska svađa jedna je od temeljnih tema u predaji patrijarha.

⁷ Zavist među braćom izričito se spominje u Post 37, 11.

Kajinova nesposobnost da, na verbalnom planu, nadiđe svoju nutarnju nezgodu, prouzročenu Božjom voljom, odražava se na više razina. Na prvom mjestu on nije sposoban glasno iznijeti svoje duševno stanje, već to čini pripovjedač: "Stoga se Kajin veoma razljuti" (Post 4, 5); ne koristi čak ni prigodu koju mu pruža Bog svojom opomenom, niti mu odgovara (redci 6-7); i na kraju nije sposoban izmijeniti s bratom ni jednu riječ (redak 8a). U ovom se posljednjem slučaju na skladan način i učinkovito ističe Kajinova nesposobnost. Izraz "Kajin pak reče svome bratu Abelu" ostavlja dojam kao da je odrezan budući da takva formulacija obično čini uvod u jedan izravan govor, što pak ovdje nije slučaj. Ustvari, nedostatak riječi biva odmah nadomješten nasilničkim činom.

Nedostatak komunikacije kao izraz prekida međusobnih odnosa očit je i u Post 27, koji govori kako Ezav i Jakov nastoje nastaviti svatko svojim putem bez ikakva verbalnog sukoba. Pisac vješto sastavlja scene na taj način da se braća ne susreću (usp. npr. redak 30) i ne komuniciraju nikako. Čak ni krik razočaranog Ezava, kada otkrije bratovu prevaru, nije upravljen Jakovu (redci 34-36), pa čak ni prijetnja smrću (redak 41).

Tema poteškoće u komunikaciji, na poseban je način obrađena u pripovijesti o Josipu i njegovoj braći. Tu nalazimo, zapravo, raznolike profinjene nijanse koje čine okvir učinkovitosti riječi.

Poteškoća dijaloga jedan je od uzorka rastućeg sukoba i razdvajanja do kojeg dolazi u bratskim odnosima i u Jakovljevoj obitelji. Josip ne priča s braćom, već više izvještava oca o brbljanjima ili čak o "zlim glasovima o njima" (Pos 37, 2)⁸. Ni braća se ne susreću izravno s Josipom zbog njegovih riječi i očeve simpatije, već se udaljavaju sve više, toliko da nisu znali s njim normalno pričati (redak 4). Nedostatak "mira", sve veće odvajanje, do kojeg je došlo u obitelji učinkovito je izraženo u Post 37, 4, brinući o situaciji u kojoj su bila braća koja su simbolički uklonili mlađega brata iz svoje sredine ukidajući mu ime i nadomještajući ga 4 puta nekakvom zamjenicom ("on", "njegovi", "njega" i "govori

⁸ Usp. TOB. Imenica se pojavljuje u Br 13,32, 14,36; Jer 20,10; Ps 31,14; Izr 10,18, 25,10 gdje konstantno pokazuje negativne nijanse. Zato izgleda primjerenije tumačenje od J. FOKKELMANN, "Genesis 37 and 38 at the Interface of Structural Analysis and Hermeneutics", u L. J. DE REGT, *Literary Structures and Rhetorical Strategies in the Hebrew Bible*, Assen 1996, str.156 gdje naglašava da Josip ne iznosi jednostavno glasine koje su kružile na račun braće.

njemu”). Nedostatak mira vrlo brzo dovodi do mržnje (redci 5 – 8) i zavisti (redak 11) izazvane koliko od očeva izbora toliko do Josipova navaljivanja da ispriča svoje snove⁹.

I dok su prije braća uskraćivala Josipu riječ, u slučaju snova zapravo je Josip taj koji ne odgovara braći na postavljena pitanja. Teška atmosfera, psihološki i emotivni odmak očituju se ovaj put i na razini psihičkog odmaka: braća se udaljuju i od kuće i od Josipa otišavši čuvati stado u Šekem (redak 12) da bi se poslije premjestili čak u Dotan (redak 17).

Da je situacija postala stvarno teško kompromitirana, vidi se kasnije iz činjenice kako ni inicijativa oca Jakova da pošalje Josipa da vidi kako su drugi (redci 13-14), ni vjerojatna Josipova želja da pronade vlastitu braću (redak 16)¹⁰, ne završavaju dobro. Ustvari, pojava mlađega brata na obzorju ne dovodi ni do kakve obnove bratskog razgovora, već sugerira zavjeru ubojstva. Braća ne pričaju s Josipom, već govore protiv njega anticipirajući na verbalnoj razini njegovu fizičku eliminaciju s uhodanom tehnikom zatiranja vlastitog imena, mijenjajući ga nadimkom (“sanjar”) i zamjenicama (redak 18-20). Josipov dolazak u redak 23 ustvari izaziva samo jednu nasilnu reakciju desetorice braće protiv najmlađega brata, što kulminira simboličkom smrću i pokopom u čatrnji¹¹.

Takav tijek pripovijesti koji se odvija kroz stalno pogoršanje stanja, sve do simboličkog bratova ubojstva, očituje vrlo jasno kako progresivna nesposobnost kontaktiranja dovodi do zaoštavanja odnosa, sve do konačnog prekida.

1.5. *Zatiranje bližnjega*

Nasilje koje se širi među braćom, u trenutku kada je njihov odnos gotovo poremećen, pojavljuje se konstantno u pripovijestima, ali se artikulira na različite načine. Najtragičniji slučaj

⁹ Iako braća, nakon prvoga sna mrze Josipa još više (redci 5-8), on, prividno nezainteresiran za odnos s njima, pripovijeda im čak dva puta (redci 9 i 10) drugi san, pogoršavajući dodatno odnose (“...dok su braća od zavisti bila ljuta na nj,...”). Usp W. L. HUMPHREYS, *Joseph and his Family: A Literary Study. Studies on Personalities in the Old Testament*, Columbia 1988, str.87.

¹⁰ I doista, Josipov odgovor u retku 16 mogao bi upućivati na njegovu osobnu želju da pronade braću, a ne samo formalno izvršavanje zadatka koji mu je “zadao” otac.

¹¹ Za takav smisao čatrnje vidi npr. Ps 28,1; 30,4; Iz 14,15.19; Ez 26,20, 32.18.23-25.29-30.

susrećemo u slučaju Kajina i Abela, ali također i Ezava koji, prevaren i lišen očinskoga blagoslova, prijeti Jakovu smrću i, samo poštovanje prema još živućem ocu, uspijeva ga sačuvati od očitog nasilja (Post 27, 41).

U životu Jakovljevih sinova želja da se uništi Josipa očituje se na različite načine kroz razvoj same pripovijesti. Najprije desetorica braće planiraju ubiti Josipa čim stigne i sakriti mrtvo tijelo u jednu rupu (Post 37, 18-20), zatim ga oslobode njegove odjeće (Post 37, 23) i bace ga u zdenac, što simbolički označava pokop (Post 27, 24). I, na kraju, prodaju ga u nastojanju da izbrišu uspomenu na njega (Post 37, 27.28, 45, 4-5)¹². Iz svih ovih akcija, na različite se načine očituje nasilje, mržnja i silna želja da brat nestane. Svlačenje tunike čin je krajnje mržnje i predznak smrti. To, zapravo, znači oduzeti bližnjemu osobnost, čast i socijalni status koji simbolizira odjeća¹³. Ponižavanje, iznošenjem tuđe golotinje, lišavanje bližnjega njegova dostojanstva, nije u biti ništa drugo nego izraz žive želje za ubojstvom, učiniti da ga više ne bude¹⁴. I sama činjenica da su bacili Josipa u zdenac, simbolički izražava njegovo ubojstvo i nečastan pokop (Usp. Ps 28, 1; 30, 4; 143, 7; Iz 14, 15). I konačno Josipova prodaja, koja kao materijalni čin učinkovito potvrđuje njegov nestanak, čini također moćni simbolički čin raskidanja svake vrste međusobnog odnosa između desetorice i omraženog brata.

2. POMIRENJE

Raskid je bratskih odnosa u slučaju Kajina i Abela neljudski jer bratovo ubojstvo definitivno zatvara put pomirenju. Međutim, u pripovijestima koje govore o Ezavu i Jakovu, zatim Josipu i njegovoj braći, postupak pomirenja zauzima važan prostor i igra istaknutu ulogu. Bez obzira na specifične elemente i dužinu njezinih etapa, pomirba u oba slučaja pokazuje neke slične dinami-

¹² Poznate su poteškoće koje se odnose na kronološku i logičnu rekonstrukciju događaja vezanih za Josipovu prodaju u Post 37, 25-30. Usp. A. WENIN, *Giuseppe o l'invenzione della fratellanza. Lettura narrativa ed antropologica della Genesi. IV Gen 37-50*; (Testi e commenti), Bologna 2007, str. 49 ss.

¹³ Usp. A. DA SILVA, *La symbolique des rêves et des vêtements dans l'histoire de Joseph et des ses frères* (Héritage et projet 52), Québec 1994, str. 49 ss.

¹⁴ U ovom se kontekstu treba prisjetiti da je biblijsko poimanje golotinje vrlo često usko povezano sa smrću. (Usp. Pnz 28,47-48; Hoš 2,5; Ez 16,39).

ke: onaj tko je nanio nepravdu svome bratu prije svega mora sam doći do istine i priznati krivnju, zatim mora shvatiti kakvo je zlo učinio i na koncu pokazati da želi povratiti izgubljeni odnos.

2.1. Zbližavanje

Za Jakova put prema slozi započinje kada, za vrijeme njegova povratka u Kanaan odlučuje – izgleda da se ne radi jednostavno o objektivnoj potrebi – proći preko Ezavova teritorija. Tek će kasnije ova prigoda biti razjašnjena i biti iskorištena kao prigoda za pravi susret s braćom. Promjena se događa u trenutku kada Jakov, za vrijeme noćne borbe s tajnovitim likom kod Jaboka doznaje istinu o sebi (Post 32, 23-33). Tu je prisiljen izgovoriti vlastito ime Jakov ili prema pučkoj etimologiji spletkar, varalica (Post 32, 28) i prisjetiti se trenutka kada je oteo bratu ime, prisvojivši na taj način očinski blagoslov (Post 27, 19.24). Jakov mora priznati vlastito ime i identitet svome sugovorniku, a, na poseban način, samome sebi. To je, naime, uvjet da bi mogao dobiti jedno novo ime i susresti se, ovaj put bez zamki, s ljutitim bratom nadati se njegovoj naklonosti.

Sljedeći korak sastoji se u priznanju prednosti starijega brata i nanese nepravde. Jakov se predstavlja kao “sluga” (Post 32, 5.11.21; 33, 5.14) i kad je riječ o Ezavu stalno upotrebljava izraz “moj gospodar” (Post 32, 5, 6, 19; 33, 8, 13.14.15).¹⁵ I samo Jakovljevo izostavljanje izraza “brat” moglo bi upućivati na njegovo uvjerenje da ne može upotrebljavati ovaj izraz bez zloporabe i bespravnog prisvajanja veza koje je izdao. Prešutni zahtjev za uspostavom odnosa uključuje Jakovljevu želju da nađe naklonost u Ezavovim očima i bude od njega prihvaćen¹⁶.

Darovi prikazani u izobilju (Post 32, 14-22) i inzistiranje da budu prihvaćeni (Post 33, 10) u početku spadaju u Jakovljevu taktiku da potakne bratovu naklonost. Treba, međutim, primijetiti da sami konačni zahtjev da prinos bude prihvaćen nailazi na Ezavov pristanak. I u ovom se slučaju događa nešto poput čišćenja samog čina, što od nekakve dodirnice postaje simbol povratka blagoslova koji je Jakov ugrabio. Samo na taj način dar u isto

¹⁵ Iako bi se moglo raditi o uobičajenim formulama, moguće je vidjeti ovdje priznanje Ezavove prednosti od mlađega brata. Takvo je tumačenje potkrijepljeno pozivanjem na naklon koji se ponavlja 7 puta (Post 33,3).

¹⁶ Hebrejski izraz “naći naklonost u nečijim očima” tipičan je za hebrejski jezik, a znači zapravo “biti tretiran blagonaklono” (Usp. Post 32,6.22; 33,8.10.11.15.).

vrijeme izražava priznanje krivnje i nadoknadu za nanesenu štetu. Ezavovo prihvaćanje ponude dobiva tako veliku važnost jer označava oprost i u isto vrijeme potvrđuje pomirenje.

U Post 33, 1-17 Ezavov je lik puno jasniji od onog Jakovljeva i posebno je važan zbog svega što se odnosi na dinamiku pomirenja. Ezav je pokazao da je i on prešao svoju rijeku odrekavši se osvete i ponudivši bezuvjetno milost praštanja. Njegovo priznanje od samog početka i bez problema Jakova kao brata (Post 33, 9), trčanje njemu ususret, zagrljaj i poljubac nepobitna su potvrda svega toga. Ezav je kadar na zadivljujući način prekinuti s logikom zavisti i žudnjom za posjedovanjem koji, kao što se moglo vidjeti, uništavaju bratstvo i sprečavaju pomirenje. To izražava ovim jednostavnim riječima: "Ja imam dosta, brate moj. Neka ostane tebi što je tvoje", i to govori bez grižnje savjesti onome tko mu je uzeo sve što je bilo njegovo. Ezav je dobio od oca drugi blagoslov (Post 27, 39-40), koji mnogi komentatori drže čak kao prokletstvo. Očito je Ezav znao učiniti plodnim i ovaj blagoslov i nadasve je znao naći u svome životu puninu i ostvarenje mnogo čega što ga je učinilo slobodnim. Samo je onaj tko je zadovoljan onim što ima, mnogo ili dovoljno, ali nikada sve, slobodan i sposoban gledati dalje od sebe, sposoban promovirati drugoga.

U prošlosti Josipove obitelji dinamika bratske pomirbe čini dominantan motiv. Još jednom nije izričita želja za pomirbom ta koja usmjerava proces, već jedan sporedan ali od životne važnosti događaj, oskudica. Jakov, šaljući desetoricu svojih sinova da nabave žito u Egiptu (Post 42, 3-4), upućuje ih nesvjesno na dugi put osobnog zblizavanja i pomirenja. Poput Jakova i Ezava i desetorica Jakovljevih sinova moraju brinuti o prošlosti i nasilju prema bratu, čega su postali svjesni. Jednako je tako potrebno da nauče shvaćati i prihvaćati očevu ljubav, koja na različita način dolazi do izražaja prema svakome od njegovih 12 sinova. Nužno je suočiti se s problemom očeve simpatije kako bi se moglo stići do pomirbe, jer je upravo ona, zajedno s Josipovim snovima, izazvala razdor u obitelji i njezino razaranje.

Pomirba između Josipa i njegove braće predstavljena je kao složena stvarnost, bogata različitim elementima. Prva njezina karakteristika jest to da se ne završava u jednom trenutku već se gradi korak po korak, postupno i surađujući kako bi se samo u vremenu (riječ je o godinama) i kroz patnju stiglo do punog sazrijevanja. Jedan drugi vid odnosi se na odnos među braćom: kao što je jačao sukob, proporcionalno nedostatku komunika-

cije među njima, tako se i pomirba postupno vraćala u prvotno stanje. Dosta se prisjetiti da u početku pričaju uz pomoć tumača, da bi malo pomalo stigli do izravne komunikacije. Na kraju pomirba biva tako izvedena kao put prema prepoznavanju¹⁷. Početna fizička nemogućnost desetorice da u egipatskom dostojanstveniku prepoznaju svoga brata, nameće se u ovoj priči kao metafora manjkavosti bratskoga duha i izraz potpunog udaljavanja omraženoga iz njihova života. Zbog toga, prije nego će otkriti svoj identitet, nastoji učiniti sve kako bi braća pronašla u sebi izgubljeni smisao bratstva.

Promatrajući detaljnije ovaj slučaj, može se primijetiti kako Josip već za vrijeme prvoga susreta prepoznaje svoju braću (Post 42, 7.8), ali oni njega ne prepoznaju (Post 42, 8). I on se nije dao prepoznati ponašajući se pred braćom kao “stranac” (Post 42, 7)¹⁸. Sve to zapravo trebalo bi naglasiti da njihova trenutna situacija odgovara totalnoj otuđenosti kojoj su bili prepušteni godinama prije. Prvom razgovoru (Post 42, 7-16) nedostaje duha prave komunikacije jer slični razgovor gluhih međusobno; svatko ponavlja svoje iste riječi bez mogućnosti bilo kakvog razumijevanja. Desetorica se, uostalom, u početku i ne definiraju kao braća već “sinovi jednoga oca” (Post 42, 11), i samo kasnije priznaju svoje bratstvo, ali osakaćeno zbog odsutnosti dvojice najmlađih (Post 42, 13).

U jednoj takvoj situaciji kada nema međusobnog priznanja, pravog dijaloga i jasne svijesti bratskih odnosa, Josip pokreće svoju prvu strategiju. Započinje stavljajući braću u zatvor (Post 42, 17) s ciljem da iskuse istu sudbinu kao i on, kada je bio bačen u zdenac i u zatvor. Zatim ih navodi da ožive i druga sjećanja na prošle događaje. Zahtijeva da jedan od braće ostane kao garancija, a da drugi, vrativši se u svoj zavičaj, dovedu Benjamina u Egipat (Post 42, 18-20). Na taj način devetorica braće bivaju prisiljena pojaviti se pred ocem bez jednoga od njih, ponavljajući tragičan povratak koji se dogodio nakon što su eliminirali Josipa. To sve skupa trebalo je u braći probuditi sjećanje i griznju savjesti nakon što su se prisjetili zla koje su učinili. Takvo je razumijevanje nužno kako se ne bi ponavljale iste pogreške i kako bi mogli živjeti po logici bratstva. Dovodeći Benjamina u Egipat,

¹⁷ R.ALTER, *L'arte della narrativa biblica* (Biblioteca Biblica 4), Brescia 1990., str.192.

¹⁸ Ovdje treba dobro svratiti pozornost na igru s korijenom riječi “stranac”.

desetorica će braće moći pokazati da u prošlim godinama nisu vršili nasilje nad njim i da nemaju namjere to činiti, iako je i on, poput Josipa, uživao posebnu očevu pažnju. Povratkom u Egipat dodatno će potvrditi da nisu više sposobni ostaviti u ropstvu jednoga od njih, kao što su učinili s Josipom. U Post 42, 21 nalazimo prvi plod nametnute kušnje. U jednom razgovoru desetorica priznaju krivnju protiv onoga koga sada počinju nazivati “naš brat”. Na poseban način priznaju da su mu uskratili bratske odnose i da će uslišati njegove želje¹⁹.

Nakon povratka u Kanaan, međutim, Jakov, otac u poodmaklim godinama, ne dopušta da se ostvari želja braće i ne pušta Benjamina. Tek će Judina intervencija (Post 43, 8-9) i njegove garancije da se najmlađem bratu neće ništa dogoditi, ponovno pokrenuti proces. Judin je potez od neizmjerne važnosti jer označava pravu bratsku obvezu, preuzetu savjesno i dragovoljno, a sastoji se u činjenici da Juda nerazrješivo povezuje bratovu sudbinu i život s vlastitom sudbinom i vlastitim životom.²⁰

Nakon što je, barem prividno, nadiđena kušnja, susret dvanaestorice braće u Egiptu počinje gozdom koju je priredio Josip (Post 43, 16 ss.). Čitatelj, na neki način, očekuje sličnu reakciju kao i u slučaju Ezava, da Josip primi braću stavom koji odaje spontano i bezuvjetno praštanje. Ustvari, on ih prima vrlo uljudno i plače čim je primijetio najmlađega brata (Post 43, 30). Za vrijeme objeda nudi im nepobitne naznake kako bi podsjetio braću na njihove odnose i prošle događaje tj. kako bi se prepoznali²¹. Uza sve to on još jednom ne biva prepoznat tako da se proces približavanja još nije mogao dokončati.

Zbog toga Josip izlaže braću novim kušnjama tako da za vrijeme ručka priređuje posebno postupanje s Benjaminom (Post 43, 44) kao da želi iskušati bratski osjećaj dvanaestorice. Hoće li se pokazati ljubomornim zbog ovog vrlo jasnog ugađanja naj-

¹⁹ Usp. A. WENIN, *Giuseppe o l'invenzione della fratellanza*, 112; A. BERLIN, *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative*, Sheffield 1983, str. 49-50.

²⁰ Treba primijetiti kako se pri polasku svojih sinova Jakov, sada kao otac, ponaša slično kao što je učinio jednom u susretu sa svojim ljutitim bratom Ezavom. Pripremio je darove koji bi ovaj put trebali potaknuti Josipovo naklono držanje i da pusti dvojicu braće (Post 43, 11-14).

²¹ Kao npr. pitanje za očevu zdravlje (redak 27); posebni prijam priređen Benjaminu s naglaskom na njegovo ime i plač (redak 31); raspored sustolnika za vrijeme večere, priređene od Josipa, za čije se vrijeme on dijeli od grupe Egipćana (redak 32) a braća bivaju raspoređena po godini rođenja (redak 33); očito favoriziranje Benjamina jasno vidljivo iz obroka njemu priređenih (redak 34).

mlađem bratu? Ali je konačna kušnja još teža: braća će ostaviti Benjamina u trenutku kada ovaj biva optužen da je ukrao pehar (Post 44, 7 ss.). Taj put desetorica pobjeđuju kušnju, ne ostavljaju brata već se pokazuju suodgovornima, solidarnima i ujedinjenima u zajedničkoj sudbini (Post 44, 9 ss.), i to usprkos jasnom Josipovu prijedlogu da u slučaju potrebe ostave najmlađeg i da se vrate kući (Post 44, 17). No u svojoj vrućoj molbi upućenoj Josipu, Juda (Post 44, 18.34), kao predstavnik desetorice braće nudi konačno svjedočanstvo bratske ljubavi. Vođen ovom ljubavlju, on izražava spremnost podvrći se kazni ropstva umjesto brata (redak 33). U tom razgovoru, nadalje, Juda prepoznaje, prihvaća i nastoji zaštititi posebnu očevu ljubav prema Benjaminu. Njegove riječi svjedoče o promjeni logike koja je prije vodila braću, logike u kojoj je dominirala mržnja, ljubomora i nesposobnost podnositi očinsku ljubav prema Josipu, logike koja je završavala u želji da se brat ubije ili, u svakom slučaju, da se eliminira suparnik²². Naposljetku Juda nudi dragovoljno svoj vlastiti život iz ljubavi prema ocu koji ga manje voli i nadasve iz ljubavi prema bratu koji je voljen više od njega²³. Ovakvo držanje dovodi konačno do Josipova plača i njegova očitovanja braći: “Ja sam Josip, vaš brat” (Post 45, 4).

Zanimljivo, odgovor desetorice bila je šutnja i strah (Post 45, 3). Izgleda da su zblizavanje i pomirba među braćom bili samo privid. Istina je da Josip traži da se približe i govori s njima (Post 45, 4) iznoseći vlastito tumačenje zajedničke prošlosti u terminima božanske providnosti; istina je da tamo grli Benjamina i plače s njime (Post 45, 14-159), no na kraju oni sami ostaju bez mogućnosti da se izraze, da se javno suoče s vlastitim grijesima i da traže oprost. Situacija, koja se stvorila, s jedne strane, izgleda optimistična jer je otvorena mogućnosti nove sloge u budućnosti, a, s druge strane, blokirana je jer se prošlost sa svojim pogreškama nije učinkovito susrela, nije se učinkovito susrela po istini i pravdi. Ovakva će situacija trajati sve do smrti oca Jakova.

²² Za jednu detaljniju analizu vidi F. ROSSIER, “*L’intercession de Juda: Gen 44, 18-34*”, u F. Rossier “*L’intercession autre les hommes daaans la Biblé hébraïque (OBO 152)*, Freiburg-Göttingen 1996, str.40; R.ALTER, *Genesis, Translation and Commentary*, New York, 1996., str. 263-264.

²³ R. ALTER, *L’arte della narrativa biblica*, str. 209-210; M. STERNBERG, *The Poetics of Biblical narrative: Ideological Literature and the Drama of Reding*(Indiana Biblical Literary Series), Bloomjngton 1985., str.185.

Iako je prošlo mnogo godina, upravo u slučaju očeva nestanka postalo je jasno da desetorica braće još nose teret svoje krivnje i da se boje osvete²⁴. Zbog toga su se tek tada osjetili gotovo prisiljeni priznati krivnju²⁵ i tražiti oprost (Post 50, 17). U isto vrijeme pokazuju se spremni podnositi zasluženu kaznu stigavši do poniznog priznanja i prihvaćanja vlastitog sluganskog statusa: "Evo nas k tebi da budemo tvoji robovi" (Post 50, 18). Posljednji Josipov plač i njegove riječi svjedoče da se braća ne trebaju plašiti jer je on potpuno napustio Kajinovu logiku (Post 50, 19-21). Kajin je govorio: "Zar sam ja čuvar svoga brata?" potvrđujući s pravom da takva uloga, kad je riječ o čovjeku, pripada samo Bogu²⁶, ali uzurpirajući u isto vrijeme božansku povlasticu, biti gospodar bratova života i smrti. Josip, naprotiv, žestoko odbija Božje mjesto ("Ta zar sam ja namjesto Boga?") i na taj se način odriče svake vrste vlasti nad svojom braćom. Važno je, međutim, da u svojim riječima Josip taj put ne zanemaruje njihovu krivnju, već poimence spominje zlo koje su desetorica planirali i izvršili prema njemu; i tako im oprašta. Na kraju Josip ne samo da odbija bratsko služenje, već, naprotiv, on se stavlja u službu njima (Post 50, 21), kao što je uostalom činio i prije. Tek se sada može govoriti o ponovnom pronalasku bratstva i o uspostavi izgubljenog odnosa.

2.2. Udaljenost

Može izgledati čudno još spominjati udaljenost tek nakon što smo razvili dinamiku pomirbe, no uza sve to podjela se pojavljuje u različitim fazama biblijskih pripovijesti o bratstvu. Ono što nas ovdje zanima nije više ono udaljavanje prouzročeno sukobom, kao kad Jakov bježi pred bratskom srdžbom i željom za osvetom povrijeđenog Ezava (Post 27, 41.43.), ili kada desetorica Josipove braće napuštaju očinsku kuću uputivši se u Sicheu (Post 37, 12) a zatim u Dotan (redak 17). Može se prepoznati jedan drugi oblik podijeljenosti pomirljive naravi. I dok je prva posljedica prekida odnosa među braćom, druga je, međutim, u službi spašavanja

²⁴ Usp. ALONSO SCHÖKEL, *Dov'è tuo fratello? Pagine di fraternità nel libro della Genesi* (BCR 50), Brescia 1987., str. 378.

²⁵ U retku 17 lako je primijetiti gomilanje posebnih izraza koji opisuju krivnju desetorice u odnosu prema Josipu: prekršaj, grijeh, zlo..

²⁶ Usp. P. A. RIEMAN, "Am I My Brothers Keeper?", u *Interpretation* 24 (1970.), str. 482-491.

bratstva. Jedan je od primjera onaj Abrahamov i Lotov. U trenutku kada zajednički život na istom terenu postaje uzrok sukoba (Post 13, 6-7), obojica zainteresiranih odlučuju se za podjelu, na način da udaljenost među njima dopušta da svatko ima dovoljno fizičkog i životnog prostora za sebe i za razvoj vlastite obitelji.

U slučaju Ezava i Jakova udaljenost ne izgleda samo fizička, uvjetovana materijalnim prostorom, garancija razvoja i rasta braće blizanaca te njihova mirnog suživota. Uostalom, njihov zajednički život pokazao je već opasnost koju nosi sa sobom i to počevši od fizičkog i vremenskog prostora u majčinu krilu sve do Jakovljeva bijega, nakon što je iznudio očev blagoslov. Njihov odnos kao da nije imao druge mogućnosti pozitivnoga razvoja osim onoga u udaljenosti. Na neki način sprječava da jedan bude nasilan prema drugome, da jedan zavlada nad drugim (usp. Post 25, 23).

Pripovijest koja donosi sudbinu dvojice blizanaca, u posljednjem dijelu još govori o udaljenosti. Jakov, nakon što ga je bezuvjetno prihvatio Ezav s ljubavlju i praštanjem, čvrsto odbija, iako ne bez ljubazne dvosmislenosti, što ga obilježava, dvostruku bratovu ponudu da mu pomogne. Taj "izbor" biti odijeljen od brata očituje se na kraju u njegovu neočekivanom preseljenju u Sukot (Post 33, 17), iako je starijem bratu obećao drukčije tj. da će mu se pridružiti u Seiru (Post 33, 16). Mogućnosti tumačenja tog izbora mogu biti različite, budući da nam tekst ne nudi ni jednu mogućnost.

Na samome završetku ova pripovijest o dvojici braće ostavlja jedan fini ali neizbrisivi znak složenosti urođen u samoj naravi bratstva. Njezini se putovi formiraju prema složenosti same ljudske naravi koja ne slijedi samo jednu jedinu mjeru i ne da se protumačiti u svim svojim detaljima.

Biblijski pisci nisu htjeli sakriti tu složenost, već su namjerno ostavili sivilo i nejasne okolnosti. Lijepo to u pozadini pripovijesti o Josipu izražava R. Alter: "Na svoj način biblijski pisci nastoje vidjeti što znači biti ljudska osoba s podijeljenom savješću: koja katkad ljubi brata, ali još više ga mrzi; koja pokazuje osjećaje zlopamćenja ili čak prezira prema ocu, ali koja je također sposobna pokazati istinsko sinovsko poštovanje, koja se spotiče između katastrofalnog neznanja i nesavršenog spoznanja; koja s ponosom ističe svoju neovisnost, ali je upletena u splet okolnosti božanski isplaniranih koja prema vani izgleda kao osoba jasnih planova, ali je iznutra vrtlog škrtosti, ambicioznosti, ljubo-

more, pohlepe, pobožnosti, odvažnosti, sažaljenja i mnogih drugih stvari.”²⁷

Na taj način udaljenost izgleda ne obilježava samo bratstvo, već je ujedno znak o kojem treba razmišljati i koji treba tumačiti. Riječ je, dakle, o udaljenosti koja dopušta vidjeti i poštovati različitost, promjenjivost, složnost i proturječje.

ZAKLJUČAK

Na kraju bi bilo uputno cjelovito pogledati bratstvo kao takvo. Iste pripovijesti o kojima smo prije govorili potvrđuju činjenicu da ono što se odnosi na jednu obitelj nadilazi u isto vrijeme njezine granice i postaje slika ljudskih odnosa općenito. Tako npr. proroštvo u Post 25, 23 govori o Ezavu i Jakovu ne samo kao pojedincima, već ih predstavlja kao utemeljitelje dvaju susjednih i suparničkih naroda. Zanimljiv je ovaj prijelaz s obitelji na narod i s naroda na obitelj. Takvo “kretanje” označava postojanje sličnosti kada se radi o dinamici obiteljskih, međunarodnih i međukulturalnih odnosa. Jedna od, na poseban način, očitih pojava jest to da se konfliktnost roditelja i plemenskih vođa prenosi na slijedeće generacije. Prisjetimo se samo situacije s Josipom i braćom koja se, iako su postojale posebnosti i posebni razlozi za sukob, produžava i odražava na suparništvo njihovih majki, koje su inače sestre, Lee i Rahele.

Univerzalni vid izražen je na vrlo poseban način kada se predstavljaju osobe koje su intervenirale ili bile upletene u Josipovu prodaju u Egiptu (usp. Post 37). Ako dobro pogledamo, svi oni pripadaju istoj obitelji Abrahamove djece; Josipova braća, tj. Jakovljevi sinovi, Izakov sin, Abrahamov sin, Jišmaeliti, Jišmaelovi sinovi (Post 16, 15 – 16), Abrahamov sin; Midjanci, sinovi Abrahama i Ketur Post (25, 2 – 4). Ovo je, zapravo, vrlo dobar primjer kako ljudi, na prvi pogled daleki i nepoznati, čineći međusobno nasilje, na kraju vrše nasilje i nad vlastitim bratom. Ovakvo nas razmišljanje još jednom vraća natrag na tipičnu priču o Kajinu i Abelu: ono što čini Kajina lutalicom i bjeguncem, tj. ono što ga isključuje iz jedne stabilne društvene zajednice općenito i prepušta sili mogućega nasilja za koje je i sam postao odgovoran (Post 4, 12.14), njegovo je odbijanje normalnoga bratskoga odnosa.

²⁷ R. ALTER, *L'arte della narrativa biblica*, str. 211.

TO BE BROTHERS: TASK AND CHALLENGE
VARIATIONS ON THE THEME OF BROTHERHOOD
IN THE BOOK OF GENESIS

Summary

Biblical reflections on the theme of fraternal relations begin in a pragmatic way in the Old Testament with a story of the tragic case of Cain and Abel (Gen 4). Later on it is repeated in different ways, on many occasions, in the fortunes and misfortunes of the Patriarchs. The most typical are the ones related to Abraham's sons: Ishmael and Isaac (Gen 21), to Isaac's twin sons: Esau and Jacob (Gen 25; 27; 32-33), to sons of Jacob: Joseph and his brothers (Gen 37-50). But what concept of fraternal relations is promoted in these stories? Can you figure out the typical motives for these and such stories? What is the role of their repetitions and possible changes?

Key words: *Cain, Abel, brother, neighbour, conflict, dialogue*